

MEVLÂNÂ VE MESAJI

H. Kâmil YILMAZ *

Târihe malolmuş şahsiyetlerin bir kısmı kendi devirlerinde tanınıp daha sonra unutulmuş insanlardır. Diğer bir kısmı kendi dönemlerinde meçhûl ve mestûr iken vefâtlarından sonra hizmet ve eserleri sebebiyle kıymetleri anlaşılan ve daha iyi tanınanlardır. Bazı târihî şahsiyetler ise hem hayâtlarında hem de vefâtlarından sonra tanınan, bilinen, sevilen ve târihe malolmuş kimselerdir. Mevlânâ bu üçüncü gruptandır. O hem kendi döneminde eserleriyle ve hizmetleriyle hem de kendisinden sonra yaşayacak derin izler bırakmış mühim bir târihi şahsiyettir. Onun büyüklüğü, yaşadığı dönem iyi okumasından, olayları, insanları ve gelişmeleri iyi yorumlamasından kaynaklanmaktadır.

Onun yaşadığı dönem (1207-1273) 13. yüzyıldı. Bu yüzyıl özelde Anadolu ve İslâm dünyâsının, genelde bütün Asya ve Avrupa'nın zor bir çağıydı. Mevlânâ'nın büyüklüğü de böyle bir dönemde zorluklarla ve güçlüklerle mücadelesindeki başarısıydı. Onun yaşadığı bu yüzyıl, tasavvufî ifâdesiyle celâl ve cemâl tecellîlerinin birbirini kovaladığı bir dönemdi. Anadolu ve İslâm dünyâsı, Batı'dan gelen Haçlı istilaları ile kasıp kavrulmuştu. Yine aynı yüzyılda Doğu'dan gelen Moğol belâsı, neredeyse İslâm dünyâsında taş taş üstünde bırakmamıştı. Anadolu Selçuklularının taht kavgaları ve ardından Amasya ve civârında meydana gelen Bâbâî isyânı halkı iyice ümitsizliğe sevketmişti. Böyle zamanlarda gerçek kahramanlar ve büyük önderler insanlara çıkış yolu gösteren ve ümid aşılayan insanlardır.

Bu dönemde Batı'dan/Endülüs'ten gelen İbn Arabî, Anadolu ve İslâm dünyâsı için ne kadar cemâl mazharı ise, yine aynı yüzyılda ondan daha genç yaşta Doğu'dan/Belh'ten Anadolu'ya gelen Mevlânâ da o seviyede bir cemâl mazharıydı. Orta Asya'dan sökün eden Horasan erenlerinin hâzık elleriyle Anadolu, Osmanlı çınarının tohumunun ekileceği münbit bir arazi hâline gelmişti.

Mevlânâ'nın yaşadığı bu yüzyıl Anadolu'nun medeniyetler savaşı ile savrulduğu, fitne ve sıkıntılarla kavrulduğu bir yüzyıldı. Gönüllerin aydınlanacak

* Prof. Dr., Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

bir nûr aradığı, kalblerin Rabbânî bir sese ve sıcak bir nefese hasret çektiği bir asırdı. Mevlânâ böyle bir ortamda doğdu, büyüdü ve yaşadı. İnsanların çilesini, yorgun yüzünü ve ümitsiz duygularını gördü. Eserlerini ve özellikle *Mesnevî*'yi böyle bir ortamda yazdı. O böyle bir zamanda yorgun gönülleri ihyâ etti ve ümitsiz zihinleri harekete geçirdi. Osmanlı'nın kuruluşuna takaddüm eden önemli bir safha hazırladı.

Mevlânâ'nın çağları aşır gelen ve insanlığı yoğuran düşüncelerinin temel mesajları onun ölümsüzlüğünün ana âmili olmuştur. Mütefekkirler ve insanlığı aydınlatan kişiler genellikle istikbâle âid mesajlar veren ve bu mesajları evrensel değer ifâde eden kimselerdir. Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan onun ölümsüz mesajlarıdır. Mevlânâ düşünce ve inanç sisteminin merkezine insanı oturtmuş bir sûfî-mütefekkiridir. Onun anlayışına göre insan ezeliyyet âleminden ebediyyet yurduna doğru yol alan, âlemin en değerli ve gözde varlığıdır. İnsanın kendisini tanınmasıyla başlayan bu yolculuk Hakk'ı tanıma/ma'rifet tarafına doğru sürüp gitmektedir. Bu yolculukta gönül âdeta motor, aşk ona elektrik veren dinamo, Kur'an ve Sünnet ise hayat rehberi ve yol gösteren pusula mesâbesindir.

Mevlânâ'ya göre bu yolun yolcusunun üslûbu hoşgörü, misyonu ise kendisine ve başkalarına ümid aşılacak ve bu sûretle hayâtı anlamlı kılmaktır. Bu bakımdan Mevlânâ'nın anlayışında, birim insanın, insan gönlünün, insanı Hakk'a, halka ve hayâta bağlayan aşkın, hayât rehberi kitap ve sünnetin, hoşgörünün ve ümidin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Mevlânâ'nın eserlerinde verdiği en önemli mesajlar bunlardır.

1. Mevlânâ Düşüncesinde İnsanın Değeri

Mevlânâ'nın düşüncesinde insanın değeri arştan da üstündür, ferştan de. İnsan hayâle, düşünceye sığmayacak kadar yüce ve büyüktür. O der ki:

*İnsanın gerçek değerini söylesem, ben de yanarım dünya da. Ama ne yazık ki insan değerini bilmedi, kendini ucuza sattı. İnsan aslında çok değerli bir atlas kumaş iken kendini hurkaya yama yaptı.*¹

Mevlânâ rengi, ırkı, kavmi, kabîlesi ne olursa olsun birim insanı önemsiyordu. Ve ona göre herkes potansiyel Müslümandı, canı azîzdi, ölümden ya da fitneden kurtarılmalıydı. Nitekim darağacına çekilecek bir Rum gencinin üzeri-

1 *Mesnevî*, c. 3, bno: 1000-1001; c. 6, bno: 1005-1007.

ne cübbesini atarak ölümden kurtarmıştı.²

İyilik istîdadı gördüğü bir başka gencin ise afv edilmesi için Muînüddîn Pervâne'ye aracı olmuştu. Onun: "Ortada kan var, bu başka şeye benzemez" şeklindeki itirazı üzerine: "Katil Azrâil'in çocuğudur. Kan içmez de ne yapar. Ama hilm kılıcı öfke kılıcından keskindir" diyerek bu gencin de afv edilmesini sağlamıştı.³

Bir başka seferinde de semâ meclisine katılmak isteyen bir sarhoşu itip kakarak horlayanlara: "Şarabı o içmiş, ama siz sarhoş olmuşsunuz" ifâdeleriyle çıkmış, sarhoş ta olsa insana saygı duymak gerektiğini, çünkü insanın değerli olduğunu ifâde etmek istemişti.

2. Mevlânâ Düşüncesinde Gönül

Farsça karşılığı "dil" olan gönül *Mesnevî'* de en çok geçen kavramlardandır. Gönül aşk ve ma'rifet mahallidir. Mevlânâ gönlü "*nazargâh-ı ilâhî*" olarak görür.

Gönül değerlidir. Ancak gönül gerçek bir gönülden, nebî ve velilerin gönünden beslendiği zaman gönül adını almaya hak kazanır. Nitekim vuslata ermenin yolu da, Mevlânâ'ya göre gönle girmektir. Gönül, gönül fırını denilen aşkla pişer. Gönülün hamlık ve kabalıktan kurtulması için aşk ateşinde yanması gerekir. Aşkla gönül birdir. Gönül Allah'ın hissedildiği yer, aşk da O'nu hissedenden güçtür. Senin saman çöpü kadar değer vermediğin gönül arştan da üstündür, kürsüden de, levhten de, kalemden de. Yıkık gönül Allah'ın baktığı varlıktır. O yıkık gönlü îmar eden ne kutlu gönüldür.⁴ Yûnus Emre de bu mânâda şunları söyler:

*Bir kës gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değıl
Yetmiş iki millet dahi
Elin, yüzün yumaz değıl⁵*

Yûnus'un bir başka şiiri de şöyledir.

*Gönül çalabın tahtı
Çalab gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise⁶*

2 A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1985, s. 196.

3 A. Gölpınarlı, *age*, s. 194, Eflâki, 41b naklen.

4 *Dîvân-ı Kebîr*, c. 7, bno: 8077-78.

5 *Yûnus Dîvânı*, s. 205.

Tasavvuf kültüründe kalb ve ehl-i kalb adı ile ayrı bir yeri olan gönül konusunun Mevlânâ ve Yûnus'tan sonra kültürümüzde ve eğitim dünyamızda etkisi daha bir yaygınlaşarak kültürümüzün önemli bir parçası olmuştur.⁷

3. Mevlânâ Düşüncesinde Aşk

Aşk gönlün dinamosudur. Mevlânâ, *Mesnevî*'sinin giriş kısmında aşkla ilgili olarak şunları söyler: "İnsanı insan eden aşktır. Aşk insanı hırstan, kibirden, varlıktan ve benlikten kurtaran tek ilaçtır. İnsan onunla ferdîlikten kurtulur. Ey sevdâsı güzel aşkımız, neşelen, sevin. Ey bütün hastalıklarımızın hekîmi, kibirlerimizin ilâcı. Aşk insana Eflâtun'un felsefe ile Galinos'un tıpla yapamadığı rûhânî ve cismânî etkiyi yapacak güçtedir."⁸

Mevlânâ aşk konusunda sözü şu noktalara getirir ve der ki:

*Her şey Sevgiliden ibârettir, âşık ise perde,
Yaşayan Sevgilüdür, âşık ise ölü herhalde
Âşıқта aşkın acısına tahammül yoksa,
O kıanatsız kuş gibi kalır, vay halîne.⁹*

4. Mevlânâ Düşüncesinde Hayât Rehberi: Kur'an ve Sünnet

Mevlânâ yolunun ve yorumunun kaynağını Kur'an ve Peygamber olarak görmekte, farklı şekilde algılanmaktan rahatsız olacağını *Rubâîler*'inde şu şekilde anlatmaktadır:

*Bendesiyim Kur'an'ın tende olduça bu can
Ahmed-i Muhtâr'ın ayağının tozuyum her ân
Benden bundan başka bir söz nakşeder ise her kıim
Ben o sözden de onu nakşedenden de incinirim¹⁰*

5. Mevlânâ Düşüncesinde Hoşgörü

Mevlânâ, hoşgörü ikliminin insanıydı. İnanan, inanmayan herkese hoşgörü nazarıyla bakardı. O şöyle derdi:

6 Aynı eser, s. 139.

7 Bu konuda bk. H. Kâmil Yılmaz, "Eğitimde Gönül Faktörü Mevlânâ Örneği", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri Sempozyumu*, İstanbul 2006, ss. 159-178.

8 *Mesnevî*, c. 1, bno: 22-24.

9 *Mesnevî*, c. 1, bno: 30-31.

10 Şefik Can, Hz. Mevlânâ'nın *Rubâîleri*, no: 1311.

“Şunu iyi bil ki, küfür ile îmân bir yumurtanın aklı ile sarısı gibidir. Onların arasını ayıran bir berzah vardır. O sebeple birbirlerine karışmazlar. Allah’ın lütuf ve keremiyle anaç tavuk onları kanatlarının arasına alınca küfür ile îmân yok olur. Vahdet civcivi yumurtayı deler, çıkar.”¹¹

Mevlânâ’ya göre dinler arası ayrılık gidiş tarzında ve ibâdet ediş şeklindedir.¹² O der ki: “Bize göre kâfirlik afettir ama Hakk’a göre onda da bir hikmet vardır.”¹³

Mevlânâ insanların birbirlerini hoş görmesini, kavgasız, güzellik içinde yaşamalarını isterdi. Bir gün kavga eden iki kişiden biri öbürüne:

— Çok konuşuyorsun, bir sus bir söyle” diye dayatınca, Mevlânâ araya girerek şunları söyledi:

— Sen ne söyleyeceksen bana söyle. Benimle didiş. Sen bin söyle, benden bir bile duymayacaksın.” Bu sözler üzerine kavga edenler utanıp barıştı.¹⁴

Mevlânâ bütün insanların birbirini sevmesinden yana bir anlayışın sâhibiydi. Bunun için de aşkı temel iksir olarak görmekteydi. Ölmeden önce insanların birbirinin kadrini bilmek için sevgiyle kaynaşmanın önemine dikkat çekmektedir. Çünkü temelinde sevgi olan bir insanlık anlayışı bütün soğuklukları ısıtır, bütün karanlıkları ışıtır, uzakları yakın eder, duyguları derinleştir, sözleri anlamlı kılar, varlık âlemindeki her varlığa şefkat ve ibret nazarıyla bakmayı sağlar.

6. Mevlânâ Düşüncesinde Ümid

Mevlânâ insanlara ümid aşılamıştır. O ümitsizliği asla hoş görmezdi. Çünkü Allah Teâlâ Kur’an’da: “Ancak kâfirler ümitsiz olur”¹⁵ buyurmaktadır. Yâkub’un Yûsuf’u bulma konusunda ümid kesmemesini anlatan bu âyetten yola çıkarak Mevlânâ, cennetten inen Adem’in tekrar oraya döneceği ümidini taşıyordu. Bu yaklaşım onu en zor zamanlarda bile insanlara ümid aşılamaya sevk etmişti. O derdi ki:

*Ümitsizlik tarafına gitme, ümid kapıları vardır.
Karanlıklar semtine varma, güneş parlamaktadır.¹⁶*

11 *Divân-ı Kebîr*, c. 4, bno: 1940.

12 *Mesnevî*, c. 1, bno: 500.

13 *Mesnevî*, c. 1, bno: 1997.

14 A. Gölpınarlı, *age*, s. 194.

15 Yûsuf, 12/87.

16 *Mesnevî*, c. 1, bno: 725.

Onun anlayışına göre ümitsizlik güneşe bakamayan yarasa gibi zulmet tabiatlı olanların kabiliyetsizliklerinin tezâhürüydü.¹⁷ Ümitsizlik insan ömrünü biçen, kökünü koparan orak mesâbesindedir. Bu yüzden Hz. Mevlânâ darda kalanlara Allah'a yalvarmalarını salık vermekte ve şöyle demektedir:

*Sakın ümitsiz olma, kendini şâd eyle.
Her feryâda yetişene istimdâd eyle.¹⁸*

7. Mevlânâ'nın Vizyonu

Vizyon, geniş ufuk ve ileri görüş mânâsına bir kavramdır. Mevlânâ'nın vizyonunu gösteren en önemli hâdise onun Moğol yöneticileriyle iyi ilişkiler içinde olmaya özen göstermesidir. Bu konuda kendisini eleştirenlere rağmen o Moğolları geleceğin Müslümanları olarak görmekteydi. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'de şunları söylemekteydi:

*Sen Tatarдан қорқуyorsун, Чүнкү Танrı'ы tanıмыyorsун. Оуа бен татарлардан ікї yüz імân байрағı yükşелтеçім.¹⁹
O yakıcı ısı, soluğu ile her yanı ısıttı kızdırdı. Hepsine de kanlar ağılattı. Kanlarını da darağacına koydu gizledi. O kanın kokusu, tatar ülkesinin miski, gizli gizli burnuma gelmekteydi.²⁰*

Gerçekten de öyle oldu. Moğol hükümdarı Gazan Han Müslüman oldu ve Anadolu'ya gelen bütün Moğollar Müslüman olarak halkın arasına karıştı.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ve diğer eserleri bu vizyona uygun tesirini asırlar boyu sürdürmüştür. Nitekim Ahmet Hamdi Tanpınar bir gün Yahya Kemal'e:

— Eskilerin hayâtı neydi?

Diye sorunca Yahya Kemal gülerek şöyle cevap vermişti:

— Gayet basit. Pilav yiyerek ve *Mesnevî* okuyarak yaşıyorlardı. Medeniyetimiz pilav ve *Mesnevî* medeniyetidir.²¹

Yahya Kemal *Mesnevî* ve Mevlânâ'nın bu gücünü *Eski Şiirin Rüzgarıyla* adlı eserinde şöyle ifade eder:

17 *Mesnevî*, c. 1, bno: 3647.

18 *Mesnevî*, c. 1, bno: 3251.

19 A. Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*, c. 7, s. 428, bno: 5574.

20 A. Gölpınarlı, *age*, c. 5, s. 180, bno: 2040-43.

21 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, İstanbul 1962'den naklen, Mehmet Demirci, *Yahya Kemal'de ve Âkîf'de Tasavvuf*, İstanbul, 1993, s. 30.

*Mesnevî şevkını eflâke çıkarmış nâyız
Haşre dek hem-nefes-i hazret-i Mevlânâ'yız.*²²

Mevlânâ bizim kültürümüzün temeli, gönlümüzün sultânı, ağzımızın tadıdır. Nasıl koruk güneşin sıcak etkisi altında tatlanır ve bal hâline gelirse insanların ekşi ve buruk tadları Mevlânâ gibi yürek ısıtan, insanlığa hayat veren canlarla tatlanabilir. Mevlânâ'nın ufkunu gösteren, mesajını anlatan beyânları onun çağları kucaklayan düşünce derinliğini ifâde etmektedir. Bu da Mevlânâ ve tasavvuf için İslam'ın güler yüzü ifâdesini kullanan Evâ Meyeroviç'in ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. Mevlânâ'ya Batı'da, Amerika'da ve bütün dünyâda gösterilen teveccüh bunun en sağlam delîlidir.

22 Demirci, *age*, s. 42.